

NEIESPĒJAMĀ SADARBĪBA: LATVIEŠU NACIONĀLIE UN PADOMJU LATVIEŠU PRETVĀCU BRUŅOTIE FORMĒJUMI KURZEMĒ (1944–1945)

Uldis Neiburgs

Dr. hist., vadošais pētnieks, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

 0000-0001-5807-6137

Zinātniskās intereses: Latvijas Otrā pasaules kara vēsture, pretošanās un kolaborācija padomju un nacistu okupācijas laikā, sociālā atmiņa, publiskā vēsture

---

Rakstā ir atklāti padomju kaujinieku vienības “Sarkanā bulta” un ģenerāļa Kureļa grupas leitnanta Rubeņa bataljona dalībnieku sadarbības mēģinājumi un konflikti 1944. gada novembrī–decembrī Kurzemē. Analizētas abu šo militāro formējumu komandieru – pirms tam 283. krievu policijas bataljona un latviešu leģiona karavīru – kolaborācijas un pretošanās izpausmes un to sociāli politiskais konteksts, kā arī izvērtēts šo notikumu atspoguļojums Latvijas atmiņas telpā. Kaut arī šo vienību komandieri – Vladimirs Semjonovs, Viktors Stolbovs, Roberts Rubenis un Aleksandrs Druviņš – bija pirmskara Latvijas pilsoņi, mēģinājumi vienoties par kopīgu sadarbību pret vāciešiem dažādu politisku, ideoloģisku, etnisku, sociālu un citu atšķirību dēļ bija nesekmīgi.

Atslēgas vārdi: nacistu okupācija, kolaborācija un pretošanās, “Sarkanā bulta”, Rubeņa bataljons, vēsture un atmiņa

---

Ievads

Otrā pasaules kara laikā Latvija zaudēja valstisko neatkarību un piedzīvoja nonākšanu divu totalitāru režīmu – PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas pakļautībā. Abu okupācijas varu klātbūtne nereti sašķēla un pretstatīja citu citam indivīdus un dažādas Latvijas sabiedrības grupas. Cilvēku rīcību līdzās ideoloģiskiem vai politiskiem apsvērumiem bieži vien noteica eksistenciāli motīvi un okupācijas varu pozīcijas, ko ietekmēja mainīgā militārā un starptautiski

politiskā situācija, kad uzvaras kausi kara gaitā pakāpeniski nosvērās par sliktu Vācijai un par labu PSRS. Izpaliekot padomju un nacistu represiju vai to draudu skartās Latvijas politiskās elites atklāti paustam okupācijas varu nosodījumam un skaidriem neatkarīgas valsts atjaunošanas orientieriem, sabiedrības vairākums sadarbojās, bet tikai drosmīgākie uzsāka pretošanos.

Mēģinot pārdzīvot komplicēto kara laika situāciju, Latvijas iedzīvotāji bieži vien bija spiesti izvēlēties “mazāko” ļaunumu, kas vieniem bija Padomju Savienība, bet citiem nacionālsociālistiskā Vācija. Kara laika realitāte atšķīrās no pēckara Rietumu pasaulē dominējošiem priekšstatiem par nacismu kā absolūtu, bet komunismu kā relatīvu ļaunumu, tā kalpojot par pamatu arī mūsdienu Centrālās un Austrumeiropas valstu atceres naratīviem, ka tās cietušas no diviem – padomju un nacistu totalitāriem režīmiem un ka Otrā pasaules kara beigās tām neatnesa brīvību.¹

Cenšoties izprast Latvijas iedzīvotāju tā laika noskaņojumu un rīcību, var konstatēt, ka pretošanās vienam agresoram bieži vien bija saistīta ar kolaborāciju ar otru agresoru un otrādi – kolaborācija ar vienu no svešajām varām varēja mīties ar pretošanos otrai. Izplatīta bija situācija, kad viena okupācijas režīma īstena vai tikai iedomāta atbalstīšana draudēja ar otra okupācijas režīma represijām, un svešas nebija situācijas, kad vieni un tie paši cilvēki sadarbojās ar vienu, bet vēlāk, lai izvairītos no represijām, – ar otru okupācijas varu. Šo pretošanās/kolaborācijas izpaušmju pētniecība ilgāku laika posmu ir notikusi, izpaliekot vispusīgai vēstures kopainu veidojošai sistemātiskai pieejai, un tikai pēdējos gados ir parādījušās publikācijas, kur šī problemātika analizēta plašākā konceptuālā un kontekstuālā ietvarā.²

Raksta mērķis ir atklāt Otrā pasaules kara pretošanās/kolaborācijas vēstures un atmiņas komplicēto raksturu Latvijā, analizējot sadarbības mēģinājumus un konfliktus, to priekšvēsturi, sekas un sociāli politisko kontekstu divu, lielākoties no Latvijas pilsoņiem sastāvošu, uz nacionālās neatkarības vai padomju valstiskuma atjaunošanu orientētu bruņoto formējumu starpā. Tie ir: 1) padomju kaujinieku vienība “Sarkanā bulta” (turpmāk – “Sarkanā bulta”), kas izveidojās pēc tam, kad 1944. gada 30. septembrī Mazirbes apkārtnē no 283. krievu policijas bataljona, līdzīgi paņemot ieročus un munīciju, dezertēja 19 karavīri ar daugavpīlieti Vladimiru Semjonovu priekšgalā; 2) Rīgas aizsargu pulka ģenerāļa Jāņa Kureļa grupas (turpmāk – Kureļa grupa) leitnanta Roberta Rubeņa bataljons (turpmāk – Rubeņa bataljons), kas bija vienīgā kureliešu vienība, kas pēc Kureļa grupas štāba un 1. bataljona apcietināšanas 1944. gada 14. novembrī Puzes pagasta Stiklos nepakļāvās vācu atbruņošanas rīkojumam, turklāt lielāks nekā citās kureliešu apakšvienībās tajā bija bijušo leģionāru īpatsvars.

1 Mälksoo 2009, 660–663; Snyder 2015; Galai 2019, 4–9.

2 Bleiere 2021.

Konkrēto gadījumu izpēte ir balstīta šo padomju kaujinieku/kureliešu bruņoto vienību komandieru pirmskara un kara laika (V. Semjonovs/R. Rubenis u. c.), un arī pēckara (Viktors Stolbovs/Aleksandrs Druviņš) individuālās pieredzes analizē, kā arī citu šo militāro struktūru dalībnieku sniegtajās liecībās. Kaut arī ciešāka šo bruņoto vienību mijiedarbība bija iespējama tikai kara beigu posmā 1944. gada novembrī–decembrī Kurzemē, tajā iesaistīto personu rīcība, atbalstot vai pielāgojoties padomju un nacistu okupācijas varas īstenotajām pārmaiņām Latvijā 1940.–1941. un 1941.–1944. gadā, t. sk. sākotnēji sadarbojoties, bet vēlāk izrādot pretestību nacistiem, var sekmēt pretošanās/kolaborācijas problemātikas niansētāku vērtējumu arī plašākā Latvijas Otrā pasaules kara un padomju–nacistu–padomju okupācijas režīmu maiņu kontekstā.

Rakstā aplūkoto pretošanās/kolaborācijas gadījumu pētniecībā ir izmantota kritiskā reālisma pieeja,³ kas nosaka, ka sadarbība un/vai pretošanās ir jāuzlūko kā apstākļu iepriekš veidota stratēģiska rīcība, kas savukārt arī var radīt jaunus apstākļus un sekojošu citu rīcību.⁴ Šādā rāmējumā rīcības spējas (*agency*) izvērtēšana ir iespējama četros – 1) personību (*persons*), 2) primāro aģentu (*primary agents*), 3) korporatīvo aģentu (*corporative agents*), 4) aktoru (*actors*) analītiskos līmeņos, saprotot, kā indivīdi un grupas izmanto materiālos un idejiskos resursus un kādas strukturālās īpašības virza viņu darbību gan kopumā, gan atsevišķos gadījumos.⁵

Galvenie vēstures avoti par pētījumā analizēto indivīdu un grupu kolaborācijas/pretošanās izpausmēm ir dažādi latviešu, vācu un padomju izcelsmes dokumenti Latvijas un ārvalstu arhīvos. To vidū īpaša nozīme ir rakstveida un mutvārdu vēstures liecībām (padomju drošības iestāžu 1944.–1953. gadā apsūdzēto un notiesāto bijušo 283. krievu policijas bataljona dalībnieku krimināllietu materiāli, t. sk. V. Stolbova 1953. gada liecinieka nopratināšanas protokoli,⁶ kā arī 1974. gadā rakstītā autobiogrāfija un atmiņas;⁷ R. Rubeņa un A. Druviņa personas dokumenti, t. sk. R. Rubeņa 1943. gada vēstules no Austrumu frontes, A. Druviņa 1960. gadā rakstītā autobiogrāfija u. c.);⁸ Ventspils–Talsu–Tukuma skolotāju starprajonu meto-

3 Bhaskar 1979; Giddens 1984; Archer 1995; Herepath 2014; Archer 2020.

4 Archer 1995, 15; Archer 2020, 138.

5 Archer 1995, 254–265; Archer 2003.

6 *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs (LNA-LVA)*, 1986–1–21497, 112.–118., 139.–142., 194.–196. lpp.

7 *Kuldīgas novada muzejs (KNM)*, Inv. Nr. KNM 7737, 11181 u. c.

8 *Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA)*, 1492–1–130; 1497–1–237; *Latvijas Kara muzejs (LKM)*, Inv. Nr. 5-34129/1756-DK, 5-34130/1757-DK; *Latvijas Nacionālais arhīvs – Jēkabpils zonālais valsts arhīvs (LNA-JZVA)*, 1287–2–58; *Nacionālās pretošanās kustības muzejs Rendā (NPKM)*, Materiāli par ģenerāļa Kureļa grupas leitnanta Rubeņa bataljonu u. c.

diskās apvienības un Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta 1961. gada ekspedīcijās Zlēkās, Rendā un Abavas lejtecē savāktās “Sarkanās bultas” kaujinieku, t. sk. bijušo Rubeņa bataljona dalībnieku, atmiņas un sarakste ar V. Stolbovu u. c.⁹⁾ un citiem materiāliem, kas palīdz izvērtēt “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona dalībnieku iekļaušanos dažādos rīcībspējas analītiskos līmeņos, veicina labāku izpratni par viņu nenotikušās sadarbības iemesliem un likumsakarībām, kā arī vēsta par šo notikumu refleksijām vai to trūkumu pēckara atmiņas telpā.

Kaut arī mūsdienu vēstures literatūrā ir mēģināts vienkopus apskatīt arī ideoloģiski atšķirīgas pretnacistiskās pretošanās izpausmes,¹⁰ Rubeņa bataljona un “Sarkanās bultas” gadījumu izvērstāka salīdzinoša analīze līdz šim nav veikta. Kopumā historiogrāfijā dominē padomju un nacionālās pretošanās kustības politisko mērķu un darbības novērtējumi,¹¹ bet daudz mazāka uzmanība ir veltīta nacistu okupācijas varas piespiedu pasākumu (politiski neuzticamu personu nosūtīšana darbos uz Vāciju, mobilizācija darba un militārajā dienestā u. c.) ietekmei uz dažādu pretošanās strāvojumu rašanos, attīstību un komplicēto struktūru.

No jauna apzinātie vai līdz šim nepilnīgi izmantotie vēstures avoti var sekmet niansētāku, agrāk noklusētu vai nepietiekami izziņātu pētniecības jautājumu noskaidrošanu. Ieturot zināmu distanci no historiogrāfijā dominējošiem pretošanās kustības vēstures naratīviem, kas nereti balstās pārlieku ideoloģizētos “Sarkanās bultas”/Rubeņa bataljona vērtējumos, ir iespējams izvirzīt hipotēzi, ka šo bruņoto formējumu dalībnieku iesaiste dažādās kolaborācijas/pretošanās norisēs, t. sk. to savstarpējā saskarsme, ne vienmēr izrietēja no konkrēto personu politiskās pārliecības, bet to varēja vadīt arī dažādi personīgi un eksistenciāli motīvi, kā arī nejaušības.

Abpus kolaborācijai un pretestībai: “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona dalībnieki pirmskara un kara laika Latvijā

Līdzšinējā pētniecībā, balstoties uz atsevišķu bijušo Rubeņa bataljona un “Sarkanās bultas” dalībnieku sniegtajām liecībām, kaut neliela uzmanība ir pievērsta šo vienību kontaktiem 1944. gada novembrī–decembrī Kurzemē,¹² tomēr

9 *Latvijas Zinātņu Akadēmijas arhīvs (LZAA)*, 40–5–22; LKM, Inv. Nr. RM 4-56150/900-VIII.

10 Swain 2003, 89–90; Strods 2006a, 19–35; Strods 2006b, 242–246.

11 Neiburgs, Ērglis 2001, 289–314; Felder 2009, 297–335; Swain 2020, 311–321; Neiburgs, Ērglis 2022, 419–444.

12 Samsons 1974, 297–299, 301–302; Biezais 1991, 77–79; Felder 2009, 328–329.

nav mēģināts notikumu analizē iekļaut abu bruņoto formējumu komandieru biogrāfisko analīzi.

Kurzeme, kur padomju kaujinieku un kureliešu komandieri pa dažādiem ceļiem nonāca kara noslēgumā, tiem bija sveša, jo viņi uzauga, izglītojās vai savu karjeru veidoja citos Latvijas novados – Vidzemē un Latgalē. A. Druviņš bija dzimis 1911. gadā Rīgas apriņķa Rembates pagastā, bet pēc Madlienas pamatskolas beigšanas strādāja vecāku saimniecībā Kastrānes pagastā. Viņa profesionālā karavīra karjera aizsākās 1933. gadā, dienot obligātajā, bet vēlāk virsdienestā 9. Rēzeknes kājnieku pulkā, pēc tam 4. Valmieras kājnieku pulkā, vairākās atestācijās iegūstot augstu vērtējumu. 1940. gada pavasarī viņš, līdzīgi kā vēl vairāki tūkstoši cilvēku, atsaucās uzvaru latviskošanas kampaņai kopā ar Rīgā dzīvojošo ģimeni (sievu Loniju un bērniem Gunti un Ainu), atsakoties no pirms tam viņiem bijušā uzvārda – Dudzenko.¹³ Jau pēc Latvijas okupācijas un Kara skolas kursu beigšanas A. Druviņu 1940. gada augustā paaugstināja par virsnieka vietnieku,¹⁴ bet štatu samazināšanas dēļ vēlāk atvaļināja no Sarkanās armijas 24. teritoriālā strēlnieku korpusa 186. strēlnieku divīzijas.

R. Rubenis piedzima 1917. gadā Krustpils pagastā, no 1932. līdz 1937. gadam mācījās Malnavas lauksaimniecības vidusskolā un aktīvi darbojās patriotiskajā organizācijā “Latvijas Vanagi”. Vēlākais “Latvju Jaunatnes organizācijas” un latviešu Gaisa spēku izpalīgu sakaru virsnieks leitnants Indulis Kažociņš savu skolas biedru ir raksturojis kā “dzīvespriecīgu, sabiedrisku, labu organizatoru un stingru rīkotāju. Fanātisku nacionālistu un Kārļa Ulmaņa atbalstītāju”.¹⁵ 1938.–1940. gadā R. Rubenis dienēja Latvijas armijas 7. Siguldas, vēlāk Autotanku pulkā. Pēc virsnieku vietnieku kursu beigšanas viņu paaugstināja par seržantu, vēlāk par virsnieka vietnieku. Līdzīgi kā A. Druviņu, vēlāk arī R. Rubeni ieskaitīja 24. teritoriālā strēlnieku korpusa 181. strēlnieku divīzijas izlūku bataljonā, bet 1940. gada septembrī atvaļināja no karadienesta.¹⁶

V. Semjonovs un V. Stolbovs bija 1924. gadā dzimuši un Daugavpili uzauguši krievu tautības jaunieši ar atšķirīgu sociālo izcelsmi. V. Semjonovs bija nācis no turīgas Daugavpils uzņēmēja ģimenes un ieguvis tam laikam labu izglītību.¹⁷ Savukārt V. Stolbovs bija cēlies no nabadzīgas strādnieku daudz bērnu ģimenes. Pēc sešu klašu nepilnās vidusskolas beigšanas 1938. gadā viņš savu iztiku pelnīja,

13 *Valdības Vēstnesis*, 19.04.1940.

14 *LNA-LVVA*, 1492-1-130, 113. lp.; Paegle 2017, 10.

15 I. Kažociņa liecība par R. Rubeni. 1976. *ASV Hūvera kara, revolūcijas un miera institūta arhīvs (US Hoover Institution on War, Revolution and Peace Archives) (HI)*, Andersons Edgars, Box. 2.

16 R. Rubena Kara klausības apliecība. 1939–1940. *LKM*, Inv. Nr. 5-34127/1754-DK.

17 I. Muzikantika liecība par V. Semjonovu. 1960. *LZAA*, 40-5-22, 74. lp.

kopā ar cīņās pret vāciešiem Pirmajā pasaules karā smagi ievainoto tēvu – invalīdu, strādājot galdniecībā, bet brīvajā laikā nodarbojās ar sportu. Atsevišķu novadnieku vērtējumā brāļi Stolbovi gan esot nākuši no “lumpenproletariāta, Daugavpilī jau pirms kara nodarbojušies ar visādām lietām – gribēja viegli dzīvot”.¹⁸

Par izmaiņām V. Semjonova biogrāfijā 1940.–1941. gadā ziņu trūkst, taču var pieņemt, ka viņa ģimenei, kas bija labi situēta, privātīpašumu nacionalizācija un visu dzīves jomu sovetizācija nebūt nelikās pievilcīga. Citādi bija ar V. Stolbovu, kurš 1974. gadā rakstītajā autobiogrāfijā ir atzinis, ka jau tad simpatizējis padomju režīmam, jo Latvijas aneksija PSRS nabadzīgajam strādnieku jauneklīm devusi jaunas iespējas. V. Stolbova atšķirtību no pirmskara Latvijā dominējošās vides apstiprina arī viņa paša teiktais, ka tobrīd viņš tikpat kā nav pārvaldījis latviešu valodu.¹⁹

Pēc Vācijas–PSRS kara sākuma un okupācijas varu maiņas 1941. gada vasarā un atgriešanās civilajā dzīvē R. Rubenis saimniekoja tēva mājās Krustpils pagasta Ļūļākās, strādāja par cukurbiešu inspektoru un bija “Latvju Jaunatnes organizācijas” Jēkabpils apriņķa nodaļas vadītājs, kas liecina par viņa organizatora dotībām un spēju pielāgoties vācu okupācijas apstākļiem, tajos akumulējot zināmu sociālo kapitālu. Nozīmīgs notikums R. Rubeņa dzīvē bija laulības ar Ainu Luķis 1943. gada 15. maijā Krustpils evaņģēliski luteriskajā baznīcā. Ļoti ticami, ka šo kāzu datums nebija izvēlēts nejauši, bet gan atbilstoši viņa nacionālajai nostājai.

Vēlāko “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona komandieru dzīves pieredze līdz to iesaistei vācu okupācijas varas izveidotajos vai vēlāk pret pašiem nacistiem vērstajos bruņotajos formējumos parāda to dalībnieku rīcības spēju primāro aģentu līmeni, kas izpaudās kā viņu piederība konkrētam reģionam, sociālajām un interešu grupām. Līdztekus tam viņu katra kā personības pasaules uztvere (nacionālisms, lokālpatriotisms u. c.) un individuālās īpašības (līderisms, ietekmējamība, pilsoniskā apziņa vai tās trūkums) veidoja pamatu arī šo cilvēku turpmākajai rīcībai. Ne mazāk spēcīgi to virzīja arī mainīgie strukturālie apstākļi – Vācijas armijas militārās neveiksmes un PSRS karaspēka sekmīgā ofensīva Austrumu frontē, un ar to saistītās izmaiņas Latvijas iedzīvotāju noskaņojumā, arvien lielākai sabiedrības daļai pakāpeniski apzinoties atkārtotas padomju/nacistu okupācijas varas nomaiņas iespējamību.

18 I. Muzikantika liecība par V. Stolbovu. 1960. LZAA, 40–5–22, 74. lp.

19 V. Stolbova autobiogrāfija un atmiņas. 08.04.1974. KNM, Inv. Nr. KNM 7737, 11181.

Uzspiestā kolaborācija: “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona dalībnieki vācu militārajā dienestā

V. Semjonova un V. Stolbova kara gaitas uzsākās pēc tam, kad 1943. gada maijā Daugavpils Jaunbūvē sāka formēt 283. krievu policijas bataljonu ar tā komandieri kapteini Garinu (*Гарин*) priekšgalā.²⁰ Tas bija viens no septiņiem no Latvijas krievu tautības pilsoņiem izveidotajiem bataljoniem, kas atradās SS un policijas vadītāja Latvijā un armiju grupas “Ziemeļi” (*Nord*) pakļautībā. Sakarā ar vācu militāro iestāžu vēlmi vietējos krievus izmantot savām vajadzībām, nevis nodot tos Krievu atbrīvošanas armijas (*Русская освободительная армия – РОА*) rīcībā, 1944. gadā šīs vienības pārdēvēja par Latgales (*Lettgallen*) būvbataljoniem. Saskaņā ar latviešu leģiona Ģenerālinspektora štāba datiem 26. jūnijā tajos dienēja 7671 karavīrs.²¹ Pirmie no šiem bataljoniem (283. un 314.) oficiāli skaitījās saformēti no brīvprātīgajiem, kas dažviet raksturoti kā labi motivēti antikomunisti un krievu nacionālisti.²² Tomēr, spriežot pēc tajos novērotajiem disciplīnas pārkāpumiem un dezertēšanas gadījumiem, ir iespējams runāt par vismaz daļēju šīs brīvprātības nosacīto raksturu, nereti saistītu ar jauniesaukto pakļaušanos nacistu propagandai vai materiālo labumu solījumiem.

Pats V. Stolbovs ir apgalvojis, ka vācu armijā ticis mobilizēts piespiedu kārtā, bet viņa vecākais brālis, tikai trīs klašu izglītību ieguvušais Vladimirs Stolbovs 308. latviešu strēlnieku divīzijas pretizlūkošanas daļas SMERŠ (*Смерть шпионам*) nopratināšanā 1944. gadā ir liecinājis, ka viņš, tāpat kā brāļi Josifs un Viktors, 283. policijas bataljonā iestājies brīvprātīgi, jo ticējis Vācijas armijas neuzvaramībai un domājis, ka tagad Latvijas saimnieki būs vācieši.²³ Toties bijušais daugavpīlētis un padomju Latviešu partizānu brigādes 3. vienības komandieris Ivans Muzikantiks, kurš brāļus Stolbovus pazina jau no bērnības, 1960. gadā atcerējās, ka viņi vācu okupācijas laikā par zagšanu nonākuši cietumā, no kurienes tos izpestījis kāds pareizticīgo mācītājs, pierunājot iestāties dienestā Krievu atbrīvošanas armijā.²⁴

Pēc apmācībām un svinīgā solījuma nodošanas 283. krievu policijas bataljona karavīrus iesaistīja sardžu dienestā un padomju partizānu atvairīšanā

20 Russisches Polizeibataillon. 12.10.1943. *LNA-LVVA*, P-69-1.a-2, 1. sēj., 282. lpp.

21 Krievu tautības (Latvijas pavalstnieki) slēgtās vienības uz 26.6.44. *Latvijas Okupācijas muzejs (LOM)*, Inv. Nr. OMF 14851/59/7; Neiburgs 2007, 161–162.

22 Kott 2017, 131–132.

23 Vladimira Stolbova nopratināšanas protokols. 19.07.1944. *LNA-LVA*, 1986-1-28695, 10.–15. lpp.

24 I. Muzikantika liecība par V. Stolbovu. 1960. *LZAA*, 40-5-22, 74. lpp.

Latvijas pierobežā.²⁵ 1943. gada septembrī pēc nosūtīšanas uz Krāslavas novada Asūnes pagastu bataljona komandēšanu pārņēma vācu kapteinis Šacs (*Schatz*), un 1943. gada oktobrī – 1944. gada janvārī un 1944. gada martā–aprīlī bataljons veica akcijas pret padomju partizāniem Sebežas rajonā Krievijā.²⁶ Mūsdienās apzinātie dokumenti apstiprina 283. bataljona (18 virsnieki, 713 kareivji) dalību operācijā “Heinrihs” (*Heinrich*) 1943. gada 1.–9. novembrī Osvejas apkārtnē, iesaisti cīņās pret padomju partizāniem 1944. gada martā–aprīlī Drisas rajonā un bataljona (854 cilvēki) atrašanos “mežu tīrīšanas akcijās no bandām” jūnijā Polockas rajonā Baltkrievijā.²⁷

Saskaņā ar kritiski vērtējamu LPSR Valsts drošības ministrijas majora Napoļskija (*Нарольский*) 1952. gada 7. aprīlī sastādītu pārskatu 283. krievu bataljons kopā ar citiem policijas bataljoniem 1943.–1944. gadā Krievijas PFSR Veļikije Luki apgabala Sebežas rajonā, Baltkrievijas PSR Polockas apgabala Drisas (mūsdienās – Vjerhņadzvinskas), Osvejas un Polockas rajonos un Latvijas PSR Dagdas rajonā bija piedalījies neskaitāmās partizānu apkarošanas operācijās. To rezultātā tikai Drisas rajonā vien nogalināti, zvērīgi sadedzināti un vācu verdzībā aizdzīti 15 000 cilvēku, bet tieši 283. bataljons 1944. gada janvārī–februārī Drisas rajonā veicis 78 reidus un mežu masīvu ķemmēšanas, aizturējis un aizdzinis uz koncentrācijas nometnēm 37–47 iedzīvotājus un nodedzinājis piecus ciemus.²⁸

Ja iesaukšana krievu policijas bataljonos skāra katru desmito Latgales krievu tautības vīrieti,²⁹ tad latviešu tautības vīriešu skaits, kurus mobilizēja Latviešu SS brīvprātīgo leģionā (*Lettische SS-Freiwilligen Legion*) un citās Vācijas bruņoto spēku vienībās, bija proporcionāli vēl lielāks. 1944. gada 13. martā leģionā iesauca arī R. Rubeni, kurš kā leitnants nonāca 15. latviešu ieroču SS grenadieru apmācību un papildinājumu brigādes 1. štāba rotā un 1944. gada pavasarī–vasarā kā 15. divīzijas 34. grenadieru pulka 5. rotas komandieris piedalījās kaujās pret Sarkanu armiju pie Veļikajas upes.

1944. gada pavasarī sievai Aintai uz mājām nosūtītajās vēstulēs R. Rubenis tomēr nav paudis lielu entuziasmu par kaujām Austrumu frontē, bet pamatā koncentrējies uz apgādes jautājumiem, lūdzis noskaidrot, “ko runā un domā latvieši

25 Spravka na 283 dobrovol'cheskij storozhevoj policejskij batal'on. 07.04.1952. LNA-LVA, 1986–1–19183, 1. sēj., 56.–57. lpp.

26 Aleksandra Boburova nopratināšanas protokols. 07.08.1952. LNA-LVA, 1986–1–18424, 1. sēj., 11.–15. lpp.

27 Krievu tautības (Latvijas pavalstnieki) slēgtās vienības uz 26.6.44. LOM, Inv. Nr. OMF 14851/59/7; Kangeris 2004, 349–350.

28 Spravka na 283 dobrovol'cheskij storozhevoj policejskij batal'on. 07.04.1952. LNA-LVA, 1986–1–19183, 1. sēj., 56.–57. lpp.

29 Kott 2017, 132.

patreiz, jo šē neko nezinām”, un rakstījis par iespējām izkārtot atvaļinājumu uz mājām.³⁰ Nav izslēdzams, ka šādu R. Rubeņa noskaņojumu tobrīd noteica vēlme pēc iespējas ātrāk redzēt 1944. gada martā Ābeļu pagastā dzimušo meitu Laimu, izpratne par kara cenzūras klātbūtni vai vēl kādi citi apsvērumi. Bet ļoti iespējams, ka viņš arī saprata, ka cīnīšanās kopā ar vāciešiem pret Padomju Savienību vēl nenozīmē arī cīņu par Latvijas brīvības atgūšanu, ko vārdos sludināja nacistu propaganda, ar to saprotot “brīvību no boļševisma” un tā manipulējot ar latviešu alkām pēc brīvības, kuriem tā nozīmēja reālu valstisku neatkarību.³¹

R. Rubeņa un citu latviešu leģionāru līdzdalība kaujās Krievijā 1944. gada pavasarī notika ar lieliem dzīvā spēka zudumiem. Vācu VI SS korpusā ietilpstošā 19. divīzija no 1. līdz 25. martam zaudēja 599 cilvēkus, bet 15. divīzijā no 1. marta līdz 14. aprīlim krita 362, tika ievainoti 1157 un pazuda bez vēsts 306 karavīri.³² Ņemot vērā lielos zaudējumus un apmācītu papildinājumu trūkumu, sekoja korpusa pakāpeniska pārvietošana uz daudz mierīgāku frontes sektoru Bardovo-Kudeveras pozīcijās, kur 1944. gada maijā–jūnijā bija iespējams saņemt papildinājumus un veikt apmācības piefrontes joslā. Situācija strauji mainījās pēc Sarkanās armijas īstenotās vācu armiju grupas “Centrs” (*Mitte*) sagrāves 1944. gada jūnijā beigās Baltkrievijā, kā rezultātā arī latviešu leģionāri pēc smagām kaujām Opočkas un Krasnijas apkārtnē Krievijā 1944. gada jūlija vidū bija spiesti atkāpties Latvijas teritorijā.

A. Druviņš iesaukšanas pavēsti leģionā saņēma 1944. gada rudenī, pirms tam pagūstot neklātienē pabeigt vakara vidusskolu, uzsākt studijas Universitātes Rīgā Inženierzinātņu fakultātes būvniecības nodaļā un strādāt par kancelejas ierēdni pasīvajā pretgaisa aizsardzībā.³³ Lai izvairītos no mobilizācijas leģionā, kā arī visdrīzāk nevēlēdamies piedzīvot nonākšanu atkārtotas padomju okupācijas varas pakļautībā, A. Druviņš neieradās iesaukšanas komisijā, bet devās uz Kurzemi.

Dienesta laikā 283. krievu policijas bataljonā vai latviešu leģionā papildinātā jau esošā vai arī no jauna iegūtā pieredze, it īpaši cīņās pret Sarkanā armiju vai padomju partizāniem iegūtās militārās zināšanas un psiholoģiskais rūdiņums, ļauj runāt par šo bruņoto struktūru dalībnieku darbību korporatīvo aģentu līmenī. Tā izpaudās viņu kā jau organizētākas kolektīvas struktūras kopīga rīcība, kas bija pakļauta gan militārās subordinācijas principiem, gan atsevišķu individu spējai koordinēt savas intereses un izturēšanos, vadoties no frontes vai partizānu kara aktuālās situācijas.

30 R. Rubeņa vēstules sievai Ainaī. 1944. gada pavasaris. *LKM*, Inv. Nr. 5-34129/1756-DK, 5-34130/1757-DK; Neiburgs 2014, 153–156.

31 Zellis 2012, 320.

32 Kuzmins 2009, 572–575.

33 A. Druviņa autobiogrāfija. 01.10.1969. *LNA-JZVA*, 1287–2–58, 4.–5. lpp.; Paegle 2017, 10–11.

No kolaborācijas uz pretestību: “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona dalībnieki pretošanās kustībā

PSRS Sarkanās armijas atgriešanās 1944. gada 18. jūlijā iesāka Latvijas reokupāciju un daudzos Latvijas iedzīvotājos pastiprināja jau agrāk radušos dilemmu – vai nu samierināties un sadarboties ar komunistisko režīmu, vai arī turpināt sadzīvot ar nacistisko režīmu, līdz pat pēdējam cerot aizkavēt padomju varas atjaunošanos tās vēl neokupētajā Latvijas teritorijā. Turklāt šeit jau no 1941. gada rudens darbojās dažādas izcelsmes un politiskās orientācijas vadīti pretošanās strāvājumi, kas iestājās vai nu par Latvijas neatkarības, vai padomju valstiskuma atjaunošanu, tāpat pretestību nacistiem izrādīja arī cilvēki, kuri centās izdzīvot un sagaidīt kara beigas, bet tiem nebija konkrētu politisku mērķu.³⁴

Padomju pretošanās kustība cīnījās par padomju valstiskuma atjaunošanu PSRS un tās okupētajās un inkorporētajās teritorijās,³⁵ un tās cīņas metodēm nereti piemita terora un diversiju raksturs, no kā vairāk cieta nevis nacistu okupācijas varas pārstāvji, bet gan vietējie civiliedzīvotāji. Padomju kaujinieku grupas veidojās/darbojās arī Kurzemē, kur daudzas no tām bija nosūtītas PSRS Iekšlietu tautas komisariāta, Valsts drošības tautas komisariāta, SMERŠ un Sarkanās armijas fronšu uzdevumā un bija šo padomju okupācijas režīma militāro institūciju, nevis vietējo iedzīvotāju spontāni radītas. Līdz kara beigām Kurzemē dislocēto padomju kaujinieku skaits sasniedza gandrīz 1600 cilvēku, no kuriem 1129 (vairāk nekā 2/3) bija no PSRS desantēti diversanti, padomju karagūstekņi un personas, kas bija evakuētas uz Latviju no nacistu okupētajiem Krievijas apgabaliem, bet tikai 449 bija vietējie iedzīvotāji.

Pēc “Sarkanās bultas” izveidošanās 1944. gada oktobrī tās kaujinieku kop skaits novembrī–decembrī pieauga no 30 līdz 110 vīriem, bet līdz kara beigām tās apakšvienībās, saskaņā ar kritiski vērtējamiem V. Stolbova sniegtajiem datiem, bija reģistrēti vairāk nekā 400 cilvēku.³⁶ Salīdzinājumā ar citām padomju partizānu vienībām vai izlūkgrupām “Sarkanā bulta” bija ar nevienmērīgāku dalībnieku sastāvu, ko veidoja daži padomju nelegālisti/diversanti, izbēguši karagūstekņi, vācu armijas dezertieri un vietējie iedzīvotāji. Viņus aktīvai darbībai mobilizēja ne tikai situatīvi faktori – vēlme izdzīvot brīdī, kad tie no okupācijas varas skatpunkta atradās nelegālā stāvoklī un varēja tikt uzskatīti par režīma pretiniekiem, kam draudēja nacistu represijas, bet arī tas, ka viņi bija komunistiski/pretvāciski noskaņoti. Gados vēl jaunajiem dezertieriem no 283. krievu policijas bataljona,

34 Neiburgs, Ērglis 2022, 442–443.

35 Swain 2003, 81–85; Falkov 2018, 97–107.

36 V. Stolbova atmiņas. 08.04.1974, 3. lpp. KNM, Inv. Nr. KNM 11181.

kurus vienoja arī to reģionālā, sociālā un etniskā izcelsme, kā papildus motivācija uzsākt pretošanos vāciešiem varēja kalpot arī apziņa par nepieciešamību cīnīties pret nacistiem, lai attaisnotu savu iepriekšējo sadarbību ar tiem padomju varas acīs, kas V. Semjonova/V. Stolbova vadīto vienību uzskatīja par neuzticamu.

Citāda bija to Latvijas iedzīvotāju nostāja, kuri iesaistījās vai atbalstīja pretošanās aktivitātes, kuru mērķis bija nacionālās neatkarības atjaunošana. 1943. gada 13. augustā Rīgā nelegāli nodibinātās Latvijas Centrālās padomes (LCP) militārā komisija ar ģenerāli J. Kureli un kapteini Kristapu Upelnieku priekšgalā plānoja ar latviešu bruņoto spēku palīdzību pārņemt varu un pasludināt Latvijas neatkarību izdevīgā brīdī starp Vācijas armijas atkāpšanos un PSRS karaspēka iebrukumu Latvijas teritorijā.³⁷ Abi šie latviešu virsnieki komandēja arī 1944. gada 28. jūlijā Skrīveru pagasta Robežās saformēto "Rīgas aizsargu pulka ģenerāļa Kureļa grupu" (*5. Rigaer Schutzwehrregiment Gruppe der General Kurelis*), kas pēc atkāpšanās uz Kurzemi septembra beigās sasniedza Talsu apriņķa Strazdes muižu, bet 29. oktobrī nonāca Ventspils apriņķa Puzes pagastā un pakāpeniski sasniedza 3000 vīru kopskaitu.

Reaģējot uz Kureļa grupas vadības atteikšanos pildīt viņiem dotās pavēles (uzrādīt viņu rindās uzņemtos leģiona dezertierus u. c.), kā arī zinot kureliešu virsnieku pret vāciešiem vērsto nacionālo nostāju un sakaru uzturēšanu ar ārzemēm, vācu SS un policijas vienības pēc Augstākā SS un policijas vadītāja Ostlandē un Ziemeļkrievijā SS obergrupenfirera un policijas ģenerāļa Frīdriha Jekelna (*Jeckeln*) pavēles 1944. gada 14. novembrī aplenca un atbruņoja kureliešu štābu un 1. bataljonu Puzes pagasta Stiklos.³⁸ Vienīgā Kureļa grupas vienība, kas nepakļāvās atbruņošanas rīkojumam, bija Rubeņa bataljons, kura komandieris leitnants R. Rubenis kureliešiem bija pievienojies 1944. gada augusta sākumā, ļoti iespējams, pēc cīņām pie Bauskas, kurās bija iesaistīti arī 15. divīzijas apmācību bataljona karavīri.³⁹ R. Rubeņa neseno līdzdalību karadarbībā netieši apstiprina arī aculiecinieki, kuri šajā laikā bija viņu redzējuši ar pēc ievainojuma pārsietu un kaklā pakārtu roku. Iespējams, ka pēc ievainošanas R. Rubenis vispirms devās uz savām mājām Krustpils pagasta Lūļākās, jo pie kureliešiem ieradās kopā ar ģimeni.⁴⁰

37 Neiburgs 2021, 107–127.

38 Bericht über die Auflösung des Verbandes des Lettischen Generals Kurelis, 25.11.1945. *Vācijas Federālais arhīvs (Bundesarchiv) (BArch)*, R 90/4; Lagebericht Kurland, Hasselmann, [23.11.1944.] *Vācijas Federālais arhīvs – Militārais arhīvs (BArch-MA)*, RH 2/2129; Biezais 1991, 85–89, 97–104.

39 Eglīte 1989, 96.

40 U. Neiburga saruna ar R. Rubeņa sievas māsas meitu Rasmu Nordi (dz. Luķis). 08.10.2006.

Kureļa grupā leitnants R. Rubenis vispirms bija uzņēmies saformēt un vadīt atsevišķu rotu Bebru pagastā, ko apstiprina arī ieraksti kureliešu štāba operatīvā adjutanta virsleitnanta Jāņa Gregora rakstītajā vienības dienasgrāmatā. Tajā R. Rubenis vairākkārt cildināts kā “izdarīgs un enerģisks virsnieks un uzticīgs latvietis”, kurš bijis ļoti aktīvs apgādes jautājumu kārtošana un kopā ar vēl vairākiem Bebru pagasta aizsargu grupas vīriem 1944. gada 23.–24. augustā pat nonācis vācu apcietinājumā, apsūdzēts par nelegālu ieroču uzglabāšanu.⁴¹ Kurzemē leitnants R. Rubenis komandēja Kureļa grupas 2. bataljonu, kas bija novietots savrup Ugāles pagasta Ilziķos, Trebiņos un Vanagos un apkārtnē izveidotajos meža bunkuros.

Ticami, ka līdzās citiem situatīviem un psiholoģiskiem faktoriem – savu/pretinieka spēku samēra novērtējumam, bataljona karavīru noskaņojumam u. c. – R. Rubeņa lēmumu nepadoties ietekmēja viņa nacionālā stāja, kas lika līdz pēdējam palikt uzticīgam Latvijas neatkarības idejai, neapzinoties vai nerēķinoties ar sekām, kas varēja būt ļoti nelabvēlīgas visiem Kureļa grupas karavīriem. 1944. gada 14. novembra akcijas laikā Stiklos apcietinātais kapteinis K. Upelnieks, būdams ne mazāks Latvijas patriots ar divreiz lielāku dzīves pieredzi, tobrīd bija noskaņots daudz pragmatiskāk: “Kaut viņš [R. Rubenis. – *Aut.*] neuzsāktu cīņu pret vāciešiem, tad viss būs pagalam,” – tā teikdams seržantam Vilim Pāvulānam, vēl cerot, ka nacistu vēršanās pret kureliešiem nebūs pārāk bargā. Tikai 27 gadus vecā R. Rubeņa bezkompromisa nostāju, izsverot iespējamus ieguvumus un zaudējumus, varēja vadīt gan Kureļa grupas kā okupācijas režīma paspārnē izveidotas, bet pakāpeniski par latviešu nacionālu karaspēka vienību transformējušās struktūras pastāvēšanas un tās vadības izvirzīto politisko mērķu loģika, gan solidaritāte un sociālā pozicionēšanās kā aktoram iepretim saviem padotajiem ar līdzīgu nacionālo pārliecību un no tās izrietošo pretvācu noskaņojumu. To noteikti ietekmēja arī karadienestā Latvijas armijā un leģionā uzkrātā militārā pieredze, kas palīdzēja izveidot kaujas spējīgu bataljonu 500–600 vīru stiprumā, kas bija gatavs pretoties vāciešiem.

Nenotikusī sadarbība: “Sarkanā bulta” un Rubeņa bataljons Kurzemē – kontakti un sadursmes

1944. gada novembrī Abavas kreisajā krastā dislocētās “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona starpā notika gan savstarpēja izlūkošana, gan atsevišķas sarunas par iespējamu sadarbību. Tāda tomēr nebija iespējama, jo V. Semjonovs un

---

41 Virsleitnanta Jāņa Gregora ieraksts Ģenerāļa Kureļa grupas dienasgrāmatā. 23.–24.08.1944. Andersons, Siliņš u. c. 1994, 302–303.

V. Stolbovs uzstāja uz rubeniešu vienības pakļautību – kaut autonomu – padomju partizānu pavēlniecībai, bet R. Rubenis to noraidīja, jo apzinājās sava bataljona militāro pārākumu un atšķirības savu karavīru un sarkanbultiešu cīņas mērķos un noskaņojumā.⁴²

Mūsdienās apzinātie vēstures avoti ļauj noraidīt savulaik padomju historiogrāfijā propagandēto viedokli, ka rubeniešu ciešāka sadarbība ar “Sarkano bultu” nav notikusi, jo leģiona dezertieri bijuši gatavi cīnīties tikai īslaicīgi un apstākļu spiesti, bet ilgstošākai, mērķtiecīgākai cīņai pret vāciešiem tiem trūcis spēcīgāks idejisks stimulants un skaidra politiska ievirze. Bijušais Latviešu 1. padomju partizānu brigādes komandieris un vēlākais LPSR Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Vilis Samsons ir atzinis, ka pret pievienošanos “Sarkanajai bultai” principiāli iebilduši Rubeņa bataljona rotu komandieri, taču, nevēlēdamies popularizēt viņu nacionālo nostāju, nekur nav paskaidrojis, kas ir bijis pamatā šādai pozīcijai.⁴³

Padomju laikā pierakstītajās, bet tikai selektīvi izmantotajās “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona bijušo dalībnieku ar zināmu pašcenzūras ievirzi sniegtajās liecībās attiecības šo abu militāro vienību starpā raksturotas dažādi. Sākot ar apgalvojumiem, ka to vidū nav pastāvējuši savstarpēji strīdi un tie, Abavas mežos daudzkārt tiekoties, pat atdevuši viens otram godu un tad devušies katrs uz savu pusi, līdz pat nievājošām piezīmēm, ka rubenieši nav spējuši izprast partizānu sadzīves grūtības, gribējuši trīs reizes dienā karstu zupu u. tml.⁴⁴

Trimdas vēstures literatūrā ir uzsvērts, ka kurelieši nekad nav plānojuši sadarbību ar padomju kaujiniekiem cīņā pret vāciešiem, bet vairāku desmitu rubeniešu pievienošanās “Sarkanajai bultai” notikusi jau pēc Rubeņa bataljona izklišanas. Kā neatbilstošs faktiskajai situācijai gan jānoraida teologa Haralda Biezā rakstītais par Rubeņa bataljona un “Sarkanās bultas” kopīgām cīņām pret vāciešiem Zlēku soda ekspedīcijas laikā (tajā tika nogalināti, t. sk. sadedzināti dzīvi, vairāk nekā 80 civiliedzīvotāji, viņu vidū 22 bērni) 1944. gada 8.–9. decembrī.⁴⁵ Padomju kaujinieki šajās cīņās nemaz nepiedalījās, bet tobrīd bija noslēpušies Upatu mežsarga apgaitā Rendas pagastā. Minētā kļūme ir ieviesusies, nekritiski izvērtējot pēc kara

42 Ādolfā Klaiķa nopratināšanas protokoli. 1953. *LNA-LVA*, 1986–1–21461, 1. sēj., 43., 119. lpp.; V. Stolbova atmiņas. 08.04.1974., 7.–9. lpp. *KNM*, Inv. Nr. *KNM 11181*; Voldemāra Mēliusa un Jāņa Paurāna atmiņas. 1960–1961. *LZAA*, 40–5–22, 232., 234., 268. lpp.

43 Samsons 1969, 217–219, 221–222; Samsons 1974, 297–299, 301–302.

44 Elmāra Apmaņa un Indriķa Tīruma atmiņas. 1967. *LZAA*, 40–5–22, 299.–300. lpp.; *Knets* 2012, 61–62.

45 Biezais 1991, 77–79; Korück 584 Übersicht über Bandenlage. 28.12.1944. *BArch-MA*, RH 20-16/613; Materiāli par ekspedīciju Zlēkās. 1961. *LKM*, Inv. Nr. *RM 4-56150/900-VIII*.

trimdā publicētās literāri apstrādātās kurelieša Kārļa Vīnakmens atmiņas, kur apgalvots, ka sarkanbultieši 8. decembrī pārnākuši Abavu un uzbrukuši vāciešiem no aizmugures.⁴⁶ Pats K. Vīnakmens darbības aprakstā 1946. gada 23. septembrī Marburgā Rietumvācijā Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienībai (LPKDA) paskaidro, ka kauju starplaikā 1944. gada 20. novembrī devies pie ģimenes Valdemārpilī un Rubeņa bataljonā vairs nemaz nav atgriezies.⁴⁷

Vēloties salauzt kureliešu pretestību, vācieši Rendas un Zlēku kaujās pret Rubeņa bataljonu raidīja speciāli saformētas vienības, kuras komandēja neviens cits kā pirms mēneša Kurzemē izformētā 283. krievu policijas bataljona virsnieki – pulkvedis Šacs un kapteinis Helds (*Held*). 1944. gada 18. novembrī pulksten 9.30 no rīta meža masīvā dienvidaustrumos no Usmas ezera, kaujā raidot atsevišķo Šaca bataljonu un citas vienības, sākās vāciešu uzbrukums Rubeņa bataljonam, kas sastāvēja no četrām rotām (divas smagās, viena ložmetējnieku, viena strēlnieku) un apgādes kolonnas ar 23 pajūgiem. Rendas kaujas laikā nāvīgi ievainoja R. Rubeni, un viņa vietā vienības vadību pārņēma A. Druviņš. Neraugoties uz komandiera nāvi, rubenieši vāciešu uzbrukumu atsita, vairāku stundu ilgā kaujā paliekot neuzvarēti.

Cietuši ievērojamus zaudējumus 18. novembra kaujā, vācieši papildināja savus spēkus, vērsot pret leitnanta Rubeņa vienību atsevišķu vērmahta bataljonu un kapteiņa Helda pastiprināto bataljonu, kas sastāvēja no četrām rotām (katrā 140 vīru) un bija bruņots ar mīnmetējiem, rokas granātmetējiem un vēl citiem kājnieku ieročiem. Kaujas atsākās 6. decembrī meža masīvā starp Zlēku–Cirkales ceļu un Abavu. Nākamās dienas rītā pie Kunarāju dambja no rubeniešu lodēm krita kapteinis Helds, bijušais Salaspils nometnes komandants SS oberšturbambfīrers Kurts Krauze (*Krause*) un vēl citi vācu virsnieki. Atsītot daudzus pretinieka uzbrukumus, rubenieši turpināja cīņu līdz 9. decembrim, kad sekmīgi izgāja no aplenkuma un, pildot A. Druviņa pavēli, sadalījās mazākās grupās un izklīda.⁴⁸

Rubeņa bataljona pēdējo komandieri ievainoja 1944. gada 7. decembrī cīņās ar vāciešiem pie Vēveru mājām. Vidēji smagi sašauts kreisajā plecā (lode bija skārusi arī krūškurvī), viņš varēja pārvietoties tikai uz nestuvēm, tomēr nezaudēja samaņu un turpināja komandēt vienību. Pēc 9. decembra kaujām A. Druviņš ar ap 100 vīru lielu rubeniešu grupu nonāca Laidarajos, no kurienes viņu ar trofejās iegūtu vācu vieglo automašīnu slepus nogādāja un ar viltotiem dokumentiem uzņēma Talsu slimnīcā.

46 K. Vīnakmens atmiņas. Induļa Kažociņa noraksts. 09.12.1953. *HI*, Andersons Edgars, Box. 2; Biezais 1991, 66–74.

47 K. Vīnakmens darbības apraksts LPKDA. 23.09.1946. *LOM*, Inv. Nr. OMF 16222/3/1.

48 Iesalnieks 2018.

Mūsdienās apzinātās mutvārdu vēstures liecības apstiprina, ka “Sarkanās bultas” komandieris V. Semjonovs un viņa adjutants rēzeknietis Jefims Tihonovs 1944. gada 10. decembrī nevis krita sadursmē ar vācu izlūkgrupu,⁴⁹ bet, būdami pārlietu iereibuši, atgriezoties no pārtikas sirojumiem Novadnieku mājās Abavas labajā krastā, apgāžoties laivai, noslika upē pēc tam, kad uz viņiem tika raidīti Rubeņa bataljona karavīru ložmetēja brīdinājuma šāvieni no iepretim Mežziļu mājām eglē ierīkota slēpņa.⁵⁰ V. Semjonova bojāeja parāda ne tikai liktenīgas nejaušības lomu “Sarkanās bultas” turpmākajā darbībā, vieglprātīgi zaudējot savu pirmo komandieri, bet demonstrē arī komplicēto situāciju Abavas lejtecē, kur blakus viens otram atrodošies bruņoti pretvācu formējumi, nespējot vienoties par kopīgu sadarbību, tomēr bija gatavi neitrālai līdzaspastāvēšanai, kas tomēr neizslēdza risku būt pakļautiem dzīvības briesmām, veidojoties neordinārām situācijām to dalībnieku starpā.

Pēc V. Semjonova nāves par “Sarkanās bultas” komandieri kļuva V. Stolbovs, kura vadītās vienības sastāvā 1944. gada beigās bija 138 padomju karagūstekņi, 83 vācu armijas dezertieri, 48 no Krievijas evakuējušies cilvēki, 23 vietējie iedzīvotāji un 3 vācu tautības karavīri.⁵¹ V. Stolbova vadībā padomju kaujinieki iesaistījās sadursmēs ar nacistu okupācijas varas militārajiem un policijas formējumiem, kā arī regulāri iebruka Kurzemes zemnieku mājās, kur neaprobežojās tikai ar laupīšanu, bet nereti sakropļoja vai noslepkavoja to iemītņiekus (saimniekus, mežsargus u. c.). Viens no šādiem uzbrukumiem notika 1945. gada 18./19. februāra naktī Kuldīgas apriņķa Padures pagasta Vindolēs, kad “Sarkanās bultas” un Nikolaja Kapustina komandētās specgrupas diversantu grupa varmācīgi no mājām aizveda un vēlāk mežā noslepkavoja 71 gadu veco Latvijas armijas atvaļināto pulkvedi Krišu Ķūķi.⁵² Lielākā “Sarkanās bultas” kauja pret vāciešiem norisinājās 1945. gada 7. martā pie Krojupītes ietekas Abavā, kad padomju kaujinieki, kas atradās spēcīgi aizsargātā bāzē, bez manevrēšanas sekmīgi atsita pret viņiem vērsto uzbrukumu.⁵³

Var pieņemt, ka “Sarkanās bultas” vadības maiņa pēc līdz tam lielu autoritāti ieguvušā V. Semjonova nāves ne tikai palielināja V. Stolbova kā aktora sociālo lomu un ietekmi “Sarkanās bultas” militārajā hierarhijā, bet sekmēja arī šīs vienības turpmāku brutālāku darbību, kas izrietēja gan no tās jaunā komandiera personīgajām īpašībām un šaurāka ideoloģiskā skatījuma, gan balstījās citu tās

49 Samsons 1974, 176, 332.

50 U. Neiburga saruna ar novadpētnieku Juri Grasmani. 18.12.2021.

51 Strods 2006b.

52 Ausmas Lejas (dzim. Ķūķis) videoliecība. 28.10.2001. LOM, Inv. Nr. OMF 2300/259.

53 Samsons 1974, 505–515.

dalībnieku kā korporatīvo aģentu kolektīvajā pieredzē, jau ilgāku laiku slēpjoties mežā un cenšoties izvairīties no nacistu okupācijas varas policejisko struktūru mēģinājumiem viņus atklāt un iznīcināt.

Starp atzinību un noliegumu: “Sarkanā bulta” un Rubeņa bataljons pēckara atmiņas telpā

Otrā pasaules kara beigas Eiropā 1945. gada 8. maijā un visas Latvijas teritorijas nonākšana atkārtotas padomju okupācijas pakļautībā iezīmēja robežšķirtni gan bijušo “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona dalībnieku personīgajā dzīvē, gan varas un sabiedrības attieksmē pret 1944.–1945. gadā Kurzemē notikušo.

Tikai nedēļu pirms nacistiskās Vācijas vispārējās kapitulācijas un piecus mēnešus pēc sava tēva nāves leitnanta R. Rubeņa ģimenē Usmas pagasta Lakšos 1945. gada 1. maijā piedzima dēls Jānis. Patiesību par R. Rubeņa darbību Kureļa grupā viņa atraitne A. Rubene piesardzības dēļ visu mūžu paturēja pie sevis, arī 1952. gadā autobiogrāfijā tikai minot, ka “1944. gada rudenī, vācu okupantu dzīti, nokļuvām Kurzemē, kur mans vīrs, pretodamies tālākai izsūtīšanai uz Vāciju, krīt no žandarmu lodes”.⁵⁴

Pēc Otrā pasaules kara vairāki simti kureliešu (to skaitā vairāki desmiti rubeniešu) tika notiesāti uz 5–25 gadiem ieslodzījumā padomju soda nometnēs.⁵⁵ Rubeņa bataljona pēdējais komandieris – virsnieka vietnieks A. Druviņš pēc atgriešanās no filtrācijas nometnes dzīvoja Suntažos, strādāja Ogres meža tehnikumā, starpkolhozu celtniecības organizācijā un citur. Viņš bija viens no retajiem, kurš spēja no padomju drošības iestādēm noslēpt savas kara gaitas Rubeņa bataljonā. 1960. gadā lietišķi aizpildītajā kadru uzskaites personas lapā un autobiogrāfijā viņš vien norādījis, ka 1944. gadā saņēmis paziņojumu ierasties iesaukšanas komisijā nosūtīšanai uz latviešu leģionu, bet nav tam paklausījis un devies uz Kurzemi, kur nodzīvojis līdz pat kara beigām.⁵⁶

1944. gada 10. decembrī noslikušo V. Semjonovu atrada tikai nākamā gada maijā un apbedīja Abavas krastā, rūpes par viņa piemiņas vietas sakopšanu uzticot

---

54 A. Rubenes autobiogrāfija. 11.08.1952. *NPKM*, Materiāli par ģenerāļa Kureļa grupas leitnanta Rubeņa bataljonu; R. Rubeņa vedeklas Dzintras Rubenes vēstule U. Neiburgam. 21.12.2005.

55 *LNA-LVA*, 1986. f., 1. apr., 1398., 7803., 21461., 21693., 41012., 43060. l. u. c.; Ērglis 2003, 75–92, 184–202.

56 A. Druviņa autobiogrāfija. 01.10.1969. *LNA-JZVA*, 1287–2–58, 4.–5. lp.; Materiāli par ģenerāļa Kureļa grupas leitnanta Rubeņa bataljonu, *NPKM*; Paegle 2017, 11.

vietējiem Rendas pionieriem.⁵⁷ Padomju laika oficiālo versiju, ka V. Semjonova mirstīgās atliekas 1961. gada oktobrī svinīgi pārapsēdītas “Lielā Tēvijas kara varoņu kapos” Miera kapsētā Kuldīgā, liek apšaubīt vietējo novadpētnieku savāktās ziņas, ka viņa māte jau drīz pēc kara beigām neoficiāli pārapsēdījusi dēlu ģimenes kapos Daugavpilī.⁵⁸ Mūsdienās V. Semjonova vārds gan ir lasāms uz plāksnes padomju karavīru memoriālā Kuldīgas Annas kapos, kas 20. gadsimta 80. gadu sākumā piedzīvoja pamatīgus atjaunošanas darbus, bet 2013. gadā tika restaurēti par Krievijas Federācijas finansiālajiem līdzekļiem.

Pēdējais “Sarkanās bultas” komandieris V. Stolbovs 1945.–1947. gadā dienēja 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā. Laikā, kad gandrīz 40 bijušie 283. krievu policijas bataljona karavīri tika apsūdzēti un sodīti ar 10–25 gadiem ieslodzījumā vai pat nāves sodu,⁵⁹ viņš spēja no līdzīgām represijām izvairīties pat tad, kad 1949. gadā atsevišķi V. Stolbova dienesta biedri raksturoja viņu kā padomju partizānu apkarošanas (*SS Jagdkommando*) vienības dalībnieku.⁶⁰ 1953. gadā pats V. Stolbovs sniedza liecības vienā no 283. bataljona karavīru tiesas prāvām, kur sākotnēji apgalvoja, ka piedalījies tikai Latvijas–PSRS robežas apsargāšanā, bet vēlāk tomēr atzina, ka kopā ar bataljonu nosūtīts uz Sebežas–Polockas apkārtni, kur iesaistīts aizsardzības nocietinājumu būvniecībā.⁶¹ Tobrīd V. Stolbovs dzīvoja dzimtajā Daugavpilī un saskaņā ar bijušā PSRS Valsts drošības tautas komisariāta specgrupas kaujinieka un Daugavpils milicijas priekšnieka Vasilija Kononova sniegto liecību, būdams nenosvēta rakstura un politiski nenobriedis, bija sasaitījies ar kādu noziedzīgu bandu un iejaukts veikalu aplaupīšanā, par ko pat krimināli sodīts.⁶²

Pēc atgriešanās no soda izciešanas V. Stolbovs pārcēlās uz Zilokalnu pie Valmieras, kur strādāja vietējā kūdras fabrikā. Pēc bijušo padomju partizānu lielākas pašorganizēšanās un “Lielā Tēvijas kara” atceres nozīmes nostiprināšanās visā Padomju Savienībā V. Stolbovs kļuva par redzamu LPSR komemorācijas izpaušmju sastāvdaļu. 1961. gadā viņš bija viens no V. Samsona vadītās vēstures ekspedīcijas dalībniekiem Rendā,⁶³ vēlākos gados regulāri piedalījās “Sarkanās bultas” un citu padomju kaujinieku atceres pasākumos Kuldīgā, kā arī dalījās ar

57 Padomju partizānu darbība Rendas novadā. *KNM*, Inv. Nr. KNM 3116.

58 U. Neiburga saruna ar novadpētnieku Herbertu Knetu. 06.02.2015.

59 *LNA-LVA*, 1986. f., 1. apr., 18424., 19183., 21497., 28695., 39840. l. u. c.

60 Marka Ogorodņikova nopratināšanas protokols. 25.07.1949. *LNA-LVA*, 1986–1–39840, 1. sēj., 11. o.p. l.p.

61 V. Stolbova liecinieka nopratināšanas protokoli. 1953. *LNA-LVA*, 1986–1–21497, 112.–116., 139.–142., 194.–196. l.p.

62 V. Kononova liecība par V. Stolbovu. 1960. *LZAA*, 40–5–22, 74. l.p.

63 Vilciņš 1967, 28.

savām atmiņām, kas 60. gadu beigās – 70. gadu sākumā tika izmantotas publikācijās par padomju partizāniem Kurzemē.

Situācija strauji mainījās, Latvijai atgūstot valstisko neatkarību 1990./1991. gadā, kad atklātībā nāca fakti par “Sarkanās bultas” noziegumiem pret Kurzemes civiliedzīvotājiem un cilvēki drīkstēja atklāti runāt par Rubeņa bataljona pretošanos vāciešiem. Jau 1990. gada 5. jūnijā Latvijas Republikas Ministru padome, balstoties uz Ventspils rajona kolhoza “Sarkanā bulta” (no 1961. gada) pilnvarotās sapulces lēmumu, pārdēvēja to par kopsaimniecību “Pope”, un turpmāko gadu laikā arī citviet publiskajā telpā padomju partizāni arvien vairāk zaudēja savu kādreizējo varonīgo cīnītāju oreolu. Ja padomju gados V. Stolbovs tuvāko darba biedru vidū mēdza lielities ar pulkveža K. Ķūķa pazemošanu un sodīšanu ar nāvi, tad 90. gados, lai izvairītos no iespējamās izmeklēšanas par “Sarkanās bultas” veiktajiem noziegumiem, viņš slepus pārcēlās uz dzīvi Latgalē.⁶⁴

1996. gadā Saeimas pieņemtais “Likums par nacionālās pretošanās kustības dalībnieka statusu” netika attiecināts uz padomju partizāniem, jo to cīņas mērķis nebija “1918. gada 18. novembrī proklamētās Latvijas atjaunošana”.⁶⁵ 1997. gadā Puzes pagasta Dzelzkalnu kapos uzstādīja R. Rubenim veltītu piemiņas akmeni, bet 2000. gadā atklāja līdzīgu piemiņas plāksni pie Malnavas koledžas. Kopš 2009. gada ir atvērts nodibinājuma “Rubeņa fonds” izveidots muzejs Ugālē un atjaunots viņa komandēto karavīru 2. rotas bunkurs Usmas pagastā. 2022. gada 21. aprīlī Ogres novada pašvaldība, uzskatot, ka “ir būtiski atcerēties un godināt Latvijas brīvības cīnītājus un citas personības, kas devušas nozīmīgu ieguldījumu Latvijas valstiskuma stiprināšanā”, pieņēma lēmumu par ielu nosaukšanu R. Rubeņa un A. Druviņa vārdā Lielvārdē un Ogrē.⁶⁶

Vērtējot padomju partizānu, “Sarkanās bultas”, kureliešu un Rubeņa bataljona vietu Latvijas atmiņas telpā laikā no Otrā pasaules kara beigām līdz mūsdienām, var konstatēt, ka tā pieredzējusi diametrāli pretēju varas un sabiedrības attieksmes maiņu. Savulaik glorificētie padomju partizāni kļuvuši par margināliem vēstures aktoriem, kuru pretošanās nacistiskajai Vācijai sabiedrības vairākuma uztverē neatsver viņu kolaborāciju ar PSRS. Agrāk noliegtie kurelieši, tostarp pēc Saeimas 2021. gada lēmuma noteikt 17. martu par nacionālās pretošanās kustības piemiņas dienu,⁶⁷ ieņem arvien nozīmīgāku vietu Latvijas atmiņu

64 U. Neiburga saruna ar V. Stolbova darba biedru Jāni Plānu. 22.12.2021.

65 *Latvijas Vēstnesis*, 10.05.1996. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/40103-par-nacionalas-pretosanas-kustibas-dalibnieka-statusu>

66 Ogrē un Lielvārdē maina ielu nosaukumus. 18.08.2022. Pieejams: <https://www.ogresnovads.lv/lv/jaunums/ogre-un-lielvarde-maina-ielu-nosaukumus>

67 *LV Portāls*, 03.07.2021. Pieejams: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/330091-kalendarai-ieklauj-jaunas-atceres-dienas-2021>

politikā kā pretošanās kustības dalībnieki, nereti gan atšķiroties dažādu grupu viedokļiem par viņu reālajām iespējām izcīnīt Latvijas neatkarību.⁶⁸

Mūsdienu pētniecībā dominē publikācijas par Latvijas politiskās atmiņas ģenēzi, t. sk. tās nacionālām/transnacionālām pārmaiņām, kā arī nacionālām, divpusējām vai eiropeskām atmiņas dimensijām.⁶⁹ Tomēr daudz mazāk izplatīta ir pieeja, kur Latvijas atmiņu politika būtu analizēta ciešākā mijiedarbē ar pašiem vēstures notikumiem. Atšķirībā no pārējo Baltijas valstu vēsturniekiem un sociālās atmiņas pētniekiem⁷⁰ Latvijas pārstāvji nav bijuši pārāk aktīvi Otrā pasaules kara un pēckara, t. sk. bruņotās pretošanās, vēstures un ar to saistītās politiskās atmiņas problemātikas atspoguļošanā starptautiskajā akadēmiskajā vidē. Debates par Otrā pasaules kara vēstures un kolektīvās atmiņas jautājumiem lielākoties ir notikušas tikai Latvijā (diskusijas par nacionālās pretošanās kustības dalībnieku statusu⁷¹ 1995.–1996. gadā un Otrā pasaules kara dalībnieku statusu⁷² 2012.–2017. gadā u. c.) un nav spējušas būtiski papildināt Eiropas atmiņas telpu.

Atrodoties nomaļus no Rietumu pasaulē dominējošā transnacionālā holokausta diskursa un izpratnes par Otro pasaules karu, 283. krievu policijas bataljona, Kureļa grupas un “Sarkanās bultas” vēstures gadījumi objektīvu apstākļu dēļ nav spējuši radīt lielāku interesi Rietumos, kur priekšplānā izvirzījušies un starptautisku rezonansi izsaukuši citi, lielākoties ar nacistu vai padomju režīma noziegumiem un to pārvērtēšanu saistīti Latvijas Otrā pasaules kara notikumi.⁷³ Ņemot vērā “Sarkanās bultas” dalībnieku dienestu nacistiskās Vācijas policijas bataljonā un bijušo leģionāru iesaisti Rubeņa bataljonā un cīņās pret vāciešiem, šie gadījumi nav bijuši piemēroti arī Krievijas pret Latviju vērstajiem propagandas naratīviem, kuros tiek glorificēta Padomju Savienības uzvara karā un mēģināts diskreditēt PSRS kādreiz pakļauto kaimiņvalstu vēsturi.⁷⁴

Nobeigums

1945. gada novembrī–decembrī Kurzemē darbojušos padomju latviešu un latviešu nacionālo pretvācu bruņoto formējumu – “Sarkanās bultas” un Rubeņa

68 Neiburgs 2011, 109–120.

69 Kaprāns 2014; Perchoc 2018; Davoliūtē 2022.

70 Davoliūtē 2017; Kōresaar 2018; Hiio 2019, 81–105; Nikžentaitis 2019, 120–150.

71 Samsons 1995; Freimanis 1996.

72 *Latvijas Vēstnesis*, 04.01.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/296248-par-otra-pasaules-kara-dalibnieka-statusu>

73 Pinzauti 2008; Aerts et al. 2021.

74 Sazonov, Pakhomenko, Kopytin 2021, 403–417; Kudors 2023, 68–86.

bataljona vēstures gadījumu izpēte atklāj ļoti atšķirīgu Latvijas iedzīvotāju kolarācijas un pretošanās pieredzi. Kaut arī abu šo militāro vienību komandieri bija PSRS okupācijas rezultātā 1940. gada 17. jūnijā valstisko neatkarību *de facto* zaudējušās, bet *de iure* saglabājušās Latvijas Republikas pilsoņi un konkrētā situācija Kurzemē 1944. gada novembrī prasīja kopīgu partnerību cīņā pret nacistu okupāciju, mēģinājumi vienoties par savstarpēju sadarbību bija nesekmīgi.

Izvērtējot personību īpašības un refleksijas par sevi un citiem, ir iespējams labāk izprast “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona dalībnieku darbības motivāciju, rīcības robežas un refleksivitāti, tā noskaidrojot 1) strukturālos apstākļus, kas ietekmēja lēmumu pieņemšanu (t. sk. Vācijas–PSRS armiju frontes stāvoklis, attiecības/subordinācija ar nacistu/padomju okupācijas varu, vienības resursi (sastāvs, apgāde, apbruņojums), noskaņojums u. c.), 2) indivīdu (personu, kam bija lielākas iespējas ietekmēt “Sarkanās bultas”/Rubeņa bataljona rīcības trajektoriju) lomu šo lēmumu pieņemšanā (t. sk. viņu vecums, izcelšanās, izglītība, militārā pieredze, ģimenes stāvoklis, rakstura īpašības u. c.).⁷⁵

Bijušo 283. krievu policijas bataljona un latviešu leģiona karavīru, bet vēlāk pretvācu bruņoto formējumu dalībnieku rīcību, sadarbojoties vai pretojoties padomju un nacistu okupācijas varām, varēja ietekmēt gan viņu raksturs un dažādi eksistenciāli faktori, gan to atšķirīgā pilsoniskā apziņa un attieksme pret Latvijas valsti. Acīmredzami spēcīgāka nacionālā piederība tai bija ap 30 gadus vecajiem un jau zināmu dzīves rādījumu guvušajiem A. Druviņam un R. Rubenim, kuri nāca no izteikti latviskas Vidzemes lauku vides un bija vai nu izglītojušies un darbojušies nacionālas ievirzes mācību iestādēs, vai patriotiskās organizācijās (R. Rubenis), vai arī ilgāku laiku pavadījuši karadienestā Latvijas armijā (A. Druviņš). Tas viss varēja atstāt jūtamu ietekmi uz viņu nacionālo stāju.

Īsāka un citādāka dzīves pieredze bija tobrīd tikai nepilnus 20 gadus vecajiem V. Semjonovam un V. Stolbovam, kurus vienoja kopīga etniskā (krievu) izcelsme un dzīve pirmskara multikulturālajā Daugavpils pilsētā, kas savukārt varēja sekmēt lielāku atvērtību pret dažādām politiskām varām. Var pieņemt, ka, lai arī “Sarkanās bultas” un Rubeņa bataljona komandieri kara beigu posmā vērsās pret vāciešiem, tomēr, ņemot vērā latviešu sabiedrību spēcīgi ietekmējušo 1940.–1941. padomju okupācijas gada negatīvo pieredzi, R. Rubenim un A. Druviņam nepieņemama bija gan padomju, gan nacistu okupācijas varas klātbūtne. Vairāk krievu kultūras telpai piederīgajam V. Semjonovam un it īpaši no nabadzīgām strādnieku aprindām nākušajam V. Stolbovam, kura ikdienas dzīvi šajā pašā laikā uzsāktie sovietizācijas procesi drīzāk ietekmēja pozitīvi, lielākais ļaunums varēja šķist nevis PSRS, bet Vācija.

75 Archer 1995, 205–213.

Balstoties kritiskā reālisma pieejā, ka jebkura indivīda lēmumus un rīcību nosaka t. s. “iespēju izmaksas” (*opportunity costs*), bet izvēlēto stratēģiju prakses veido centieni izvairīties no zaudējuma/vilšanās (*frustration*) un vēlme gūt gandarījumu (*gratification*),⁷⁶ ir iespējams secināt, ka it īpaši R. Rubeņa ricībaspēju ietekmēja viņa fundamentālais patriotisms, kamēr V. Semjonovu daudz vairāk motivēja izdzīvošanas oportūnisms. Ne mazāk svarīgas bija šo padomju kaujinieku un kureliešu komandieru personiskās īpašības, pieņemot lēmumus, kas bija saistoši ne tikai atsevišķiem indivīdiem, bet arī lielākām militāri organizētām grupām. Viņu raksturs un personības individuālās iezīmes varēja spēlēt izšķirošo lomu, it īpaši ārkārtas gadījumos, kad atšķirībā no ikdienišķām situācijām izšķiršanās par vai pret kaut ko pat ierobežotā laika posmā prasīja lielāku apdomu un situācijas “izsvēršanu”.

Var pieņemt, ka, kaut arī R. Rubenis pirms 1944. gada 18. novembra Rendas kaujas vairākkārt centās vest pārrunas ar vāciešiem, tā domājot par savu karavīru dzīvību saglabāšanu, tomēr viņa personība un nacionālā pārliecība neļāva pieņemt citādu lēmumu, kā bruņoti pretoties, ko noteica arī situatīvi apstākļi, personīgi pārliecinoties par nacistu (F. Jekelns) meliem un viltību. R. Rubenis, līdzīgi kā citi Kureļa grupas augstākie virsnieki (K. Upelnieks), bija gatavs ziedot savu dzīvību Latvijas neatkarības idejas vārdā, bet izvēlējās to darīt pretojoties, nevis padodoties. Vienlaikus gan R. Rubeņa nāvīgā ievainošana, gan V. Semjonova bojāeja ir jāuzskata par iepriekš neparedzamu apstākļu sekmētu nejaušību, nevis likumsakarību.

Raugoties uz sociālās atmiņas veidošanos Latvijā pēc Otrā pasaules kara, svarīgi uzsvērt, ka A. Druviņam nebija iespējas plašākā lokā izstāstīt savu karotības pieredzi, kamēr V. Stolbovam bija neierobežotas iespējas to ne tikai vēstīt, bet arī mitologizēt savu stāstījumu. Tomēr, neraugoties uz vairāku gadu desmitu ilgu pagātnes izkropļošanas/noklusēšanas pārrāvumu, Latvijas sabiedrības kolektīvā atmiņa, kurā svarīga loma ir arī šī brīža historiogrāfiskās un kultūras atmiņas radītājam zināšanām un priekšstatiem, pēc valstiskās neatkarības atgūšanas 1990./1991. gadā ir pakāpeniski atbrīvojušies no padomju laika propagandas uzslāņojumiem, arvien vairāk iekļaujoties Eiropas demokrātisko vērtību un plašākā transnacionālās atmiņas telpā.

Izrādot empātiju pret abu totalitāro režīmu – PSRS un Vācijas represiju upuriem, nosodot padomju un nacistu noziegumus un tajos iesaistītos vietējos kolaboracionistus un godinot pretošanās kustības varoņus, Latvijas sabiedrība demonstrē veidu, kā pašai attiekties pret savu komplicēto pagātni. Šāda pozīcija padara skaidrāku skatījumu arī uz nu jau 80 gadus seniem pagātnes notikumiem

76 Archer 1995, 205–213.

un ļauj labāk izprast arī neiespējamo sadarbību starp Latvijas valstiskuma atbalstītājiem un pretiniekiem, turklāt tam ir svarīga robežšķirtnes vērtība arī šodien.

BIBLIOGRĀFIJA / BIBLIOGRAPHY

Nepublicētie avoti / Archive Sources

ASV Hūvera kara, revolūcijas un miera institūta arhīvs (US Hoover Institution on War, Revolution and Peace Archives) (HI)

Edgara Andersona dokumentu kolekcija

Latvijas Nacionālais arhīvs – Jēkabpils zonālais valsts arhīvs (LNA-JZVA)

1287. f., 2. apr., 58. l. – Druviņš Aleksandrs

Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LNA-LVVA)

1492. f., 1. apr., 130. l. – 4. Valmieras kājnieku pulka virsdienesta kājnieku alfabēts

1497. f., 1. apr., 237. l. – 9. Rēzeknes kājnieku pulka virsdienesta karavīru alfabēta grāmata

P 69. f. – Ģenerālkomisārs Rīgā

Latvijas Nacionālais arhīvs – Latvijas Valsts arhīvs (LNA-LVA)

1986. f., 1. apr. – Latvijas PSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas:

1398. l. – Rubenis Jānis

7803. l. – Lapkins Genādijs

18424. l. – Boburovs Aleksandrs, Volkovs Jefrems

19183. l. – Golubovs Viktors, Adejanovs Pāvels, Petrovs Genādijs

21461. l. – Klaikalns Ādolfs

21497. l. – Beļakovs Pēteris

21693. l. – Rozītis Ilgonis

28695. l. – Stolbovs Vladimirs

39840. l. – Ogorodņikovs Marks

41012. l. – Andersons Rūdolfs

43060. l. – Stankevičs Georgijs

Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs (LZAA)

40. f. – Akadēmiķa Viļa Samsona fonds

Vācijas Federālais arhīvs (Bundesarchiv) (BArch)

R 90 – Ostlandes reihskomisārs

Vācijas Federālais arhīvs – Militārais arhīvs (*Bundesarchiv-Militärarchiv*) (BArch-MA)
RH 2, RH 19, RH 20 – Vācijas 16. un 18. armijas aizmugures dienestu dokumenti,
1944–1945

Kuldīgas novada muzejs (KNM)

Materiāli par padomju partizānu darbību Rendas novadā

Latvijas Kara muzejs (LKM)

Alfrēda Raškevica dokumentu kolekcija

Roberta Rubeņa dokumentu kolekcija

Latvijas Okupācijas muzejs (LOM)

Daugavas Vanagu Centrālās valdes ģenerālsekretāra arhīvs

Latviešu pretestības kustības dalībnieku apvienības (LPKDA) arhīvs

Nacionālās pretošanās kustības muzejs Rendā (NPKM)

Materiāli par ģenerāļa Kureļa grupas leitnanta Rubeņa bataljonu

Literatūra / Secondary Sources

Aerts, Koen et al. (2021). The legacy of the British PoW camp on the Vloethemveld site.
Pieejams: <https://www.belgiumwwii.be/de/debatten/the-legacy-of-the-british-pow-camp-on-the-vloethemveld-site.html>

Andersons, Edgars (1988). Kurelieši. *Kara Invalīds*, 33, 26.–38. lpp.

Andersons, Edgars, Siliņš, Leonids u. c. (1994). *Latvijas Centrālā padome LCP: Latviešu nacionālā pretestības kustība. 1943–1945*. Upsala: LCP.

Archer, Margaret S. (1995). *Realist Social Theory: The Morphogenetic*. Cambridge, Melbourne, NY: Cambridge University Press.

Archer, Margaret S. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Archer, Margaret S. (2020). The Morphogenetic Approach: Critical Realism's Explanatory Framework Approach. In: Róna, Peter, Zsolnai, László (eds.). *Agency and Causal Explanation in Economics*. (Virtues and Economics, Vol. 5). Cham: Springer, pp. 137–150.

Bhaskar, Roy (1979). *The Possibility of Naturalism*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

Biezais, Haralds (1991). *Kurelieši: Nacionālās pretestības liecinieki*. Itaka: Mežābele.

Bleiere, Daina (2021). Collaboration and Resistance: Definitions, Classification and Their Application. In: Nollendorfs, Valters, Ščerbinskis, Valters (eds.). *The Impossible Resistance: Latvia Between Two Totalitarian Regimes 1940–1991*. (Symposium of the Commission of the Historians of Latvia, Vol. 29). Rīga: Zinātne, pp. 16–46.

Davoliūtė, Violeta (2017). Heroes, Villains and Matters of State: The Partisan and Popular Memory in Lithuania Today. *Cultures of History Forum*, 17 November. DOI: 10.25626/0078.

- Davoliūtė, Violeta (2022). The Baltic Model of Civic-Patriotic History. *Journal of Genocide Research*, 24 (2), pp. 264–275.
- Eglīte, Osvalds (1989). *Ēnas purvā: Dokumentāls apraksts par latviešu buržuāzijas militāri politiskajām avantūrām Lielā Tēvijas kara beigu posmā Vidzemē un "Kurzemes katlā"*. Rīga: Avots.
- Ērglis, Dzintars (2003). *Latvijas Centrālās padomes vēstures nezināmās lappuses*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.
- Falkov, Yaacov (2018). Between the Nazi Hammer and the Soviet Anvil. The Untold story of the Red Guerrillas in the Baltic Region, 1941–1945. In: Murray, Chris (ed.). *Unknown Conflicts of the Second World War: Forgotten Fronts*. Abingdon, New York: Routledge, pp. 96–119.
- Felder, Björn M. (2005). "Mit Lettland leben – mit Lettland sterben" Der SS-Jagdverband Ost-Unternehmen "Wildkatze" und die Vorbereitungen von antisowjetischen Partisanen in Lettland (1944–1945). *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung*, 54 (1), S. 98–127.
- Felder, Björn M. (2009). *Letland im Zweiten Weltkrieg. Zwischen sowjetischen und deutschen Besatzern 1940–1946*. Paderborn: Schöningh.
- Freimanis, Jānis (1996). Vai bija pretvācu partizāni? *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 07.05.
- Galai, Yoav (2019). The transnational mythscape of the Second World War. *Memory Studies*, 15 (4), pp. 1–16. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/1750698019863151>.
- Giddens, Anthony (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Herepath, Andrea (2014). In the Loop: A Realist Approach to Structure and Agency in the Practice of Strategy. *Organization Studies*, 35 (6), pp. 857–879.
- Hiio, Toomas (2019) On the Historical Identity of the Estonians and the Politics of Memory in Estonia. *Institute of National Remembrance Review* (Warszawa), 1, pp. 67–116.
- Iesalnieks, Juris (2018). Leģionāri kā kureliešu kodols. *Latvijas Avīze*, 15.03.
- Kangeris, Kārlis (2004). Latviešu policijas bataljoni lielajās "partizānu apkarošanas" akcijās. No: Ērglis, Dzintars (sast.). *Totalitārie okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1964. gadā*. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 13. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 332.–357. lpp.
- Kaprāns, Mārtiņš (2014). Latvijas politiskā atmiņa: nacionālās un transnacionālās dimensijas. No: Daija, Pauls, Hanovs, Deniss, Jansone, Ilze (sast.). *Nācijas hronikas. Latvija 2014 debates*. Rīga: Avens un partneri, 41.–60. lpp.
- Knets, Herberts (2012). Cilvēku likteņi Kurzemē Otrā pasaules kara laikā. No: *Vide. Vara. Varoņi. Zinātniska konference veltīta cilvēku likteņiem Kurzemē II pasaules kara laikā*. Ugāle: Rubeņa bataljona muzejs, 52.–68. lpp.
- Kōresaar, Ene (2018). World War II Remembrance and the Politics of Recognition: An Outline of the Post-1989 Mnemohistory of Estonian "Freedom Fighters". In: Fleishman, Lazar, Weiner, Amir (eds.). *War, Revolution and Governance. The Baltic Countries in the Twentieth Century*. Boston: Academic Studies Press, pp. 165–193.

- Kott, Matthew (2017). The Recruitment of Militarized Units of the Police and Waffen-SS from Latvia. In: Böhler, Jochen, Gerwarth, Robert (eds.). *The Waffen-SS: A European History*. Oxford: Oxford University Press, pp. 126–139.
- Kudors, Andis (2023). *Russia and Latvia: A Case of Sharp Power*. Routledge.
- Kuzmins, Valdis (2009). 15. latviešu SS brīvprātīgo divīzija Veļikajas upes pozīcijās (1944. gada 1. marts–14. aprīlis): zaudējumu analīze. No: Ērglis, Dzintars (sast.). *Baltijas reģiona vēsture 20. gadsimta 40.–80. gados*. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 24. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 570.–580. lpp.
- Mälksoo, Maria (2009). The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe. *European Journal of International Relations*, 15 (4), pp. 653–680
- Neiburgs, Uldis (2007). Latvijas krievi Vācijas bruņotajos spēkos Otrajā pasaules karā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 159.–164. lpp.
- Neiburgs, Uldis (2011). Pretošanās kustība nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā Latvijas sabiedrības sociālajā atmiņā un identitātē. No: Kaprāns, Mārtiņš, Zelče, Vita (zin. red.). *Pēdējais karš: Atmiņa un traumas komunikācija*. 2. papildinātais izdevums. Rīga: LU SZF SPPI, Mansards, 99.–121. lpp.
- Neiburgs, Uldis (2014). “Ja mums arī būs jāmirst, Latvija tomēr dzīvos”: Ģenerāļa Kureļa grupas virsnieku privātās vēstules (1944–1946). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 149.–170. lpp.
- Neiburgs, Uldis (2021). Planned and Attempted Military Resistance: The Latvian Central Council and General Kurelis Group 1943–1945. In: Nollendorfs, Valters, Ščerbinskis, Valters (eds.). *The Impossible Resistance: Latvia Between Two Totalitarian Regimes*. (Symposium of the Commission of the Historians of Latvia, Vol. 29). Rīga: Zinātne, pp. 107–127.
- Neiburgs, Uldis, Ērglis, Dzintars (2001). Nacionālā un padomju pretošanās kustība – kopīgais un atšķirīgais (1941–1945). No: Šneidere, Irēne (sast.). *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā*. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 3. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 267.–329. lpp.
- Neiburgs, Uldis, Ērglis, Dzintars (2022). Pretošanās kustība nacistu okupētajā Latvijā (1941–1945). No: Bleiere, Daina, Kangeris, Kārlis (atb. red.). *20. gadsimta Latvijas vēsture*. 3. sēj.: 1940–1944/1945. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 419.–444. lpp.
- Nikžentaitis, Alvydas (2019). Culture of Memory and Politics of History in Lithuania in 1989–2018. *Institute of National Remembrance Review* (Warszawa), 1, pp. 119–162.
- Paegle, Dzintra (2017). Nacionālās pretošanās kustības dalībnieks – virsnieka vietnieks Aleksandrs Druviņš. *Suntažnieks*, 30.11.
- Pāvilāns, Vilis (1946). Priekš 2 gadiem likvidēja kureliešus. *Latvju Ziņas*, 13.–30.11.
- Perchoc, Philippe (2018). European memory beyond the state: Baltic, Russian and European memory interactions (1991–2009). *Memory Studies*, 12 (6), pp. 1–22. Pieejams: <https://doi.org/10.1177/1750698017750011>.

- Pinzauti, Giulia (2008). The European Court of Human Rights' Incidental Application of International Criminal Law and Humanitarian Law: A Critical Discussion of *Kononov v. Latvia*. *Journal of International Criminal Justice*, 6 (5), pp. 1043–1060.
- Samsons, Vilis (1969). *Kurzemes katlā. Partizāņu un frontes izlūku cīņas 1944–1945*. Rīga: Liesma.
- Samsons, Vilis (1974). *Kurzemes meži šalc... Partizāņu un izlūku cīņa kara pēdējā gadā Kurzemē 1944–1945*. Rīga: Liesma.
- Samsons, Vilis (1995). Pastrādēsimies vēsturiskās patiesības labad. *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 15., 16., 17.06.
- Sazonov, Vladimir, Pakhomenko, Sergii, Kopytin, Igor (2021). Between History and Propaganda: Estonia and Latvia in Russian Historical Narratives. In: Mölder, Holger et al. (eds.). *The Russian Federation in Global Knowledge Warfare: Influence Operations in Europe and Its Neighbourhood*. Cham: Springer, pp. 397–423.
- Snyder, Timothy D. (2015). European Mass Killing and European Commemoration. In: Tismaneanu, Vladimir, Iacob, Bogdan C. (eds.) *Remembrance, History, and Justice: Coming to Terms with Traumatic Pasts in Democratic Societies*. Budapest, NY: Central European University Press, pp. 23–44.
- Strods, Heinrihs (2006a). Nacionālie un padomju partizāni Baltijā 1941.–1956. gadā: kopējais un atšķirīgais. No: Viksne, Rudīte (sast.). *Nacionālā pretošanās komunistiskajiem režīmiem Austrumeiropā pēc Otrā pasaules kara*. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 17. sēj.). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 19.–35. lpp.
- Strods, Heinrihs (2006b). *PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945)*. I daļa. Rīga: Žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds.
- Swain, Geoffrey (2003). Latvia's Red Partisans Reconsidered. *Humanitāro Zinātņu Vēstnesis*, 4, 81.–94. lpp.
- Swain, Geoffrey (2009). Latvia's Democratic Resistance: a Forgotten Episode from the Second World War. *European History Quarterly*, 39 (2), pp. 241–263.
- Swain, Geoffrey (2020). Lettland 1941–1945. In: Brüggemann, Karsten, Tuchtenhagen, Ralph, Wilhelmi, Anja (Hrsg.). *Das Baltikum. Geschichte einer europäischen Region*. Bd. 3: *Die Staaten Estland, Lettland und Litauen*. Stuttgart: Hiesemann Verlag, S. 295–322.
- Vilciņš, Tāivaldis (1967). Zinātnisko ekspedīciju atklājumi Lielā Tēvijas kara vēstures izpētē. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 5, 18.–35. lpp.
- Zellis, Kaspars (2012). *Ilūziju un baiļu mašīnērija. Propaganda nacistu okupētajā Latvijā: vara, mediji un sabiedrība (1941–1945)*. Rīga: Mansards.

THE IMPOSSIBLE COOPERATION: LATVIAN NATIONAL AND SOVIET LATVIAN ANTI-GERMAN ARMED FORMATIONS IN KURZEME (1944–1945)

Uldis Neiburgs

Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia

 0000-0001-5807-6137

Research interests: history of Latvia in the Second World War, resistance and collaboration during Soviet and Nazi occupation, social memory, public history

The article reveals attempts of collaboration and conflicts of the members of the Soviet militia unit “Red Arrow” and Lieutenant Rubenis’ battalion of General Kurelis’ group in November – December 1944 in Kurzeme. The expressions of collaboration and resistance of the commanders of these two military formations – before that, the 283rd Russian police battalion and the Latvian legion soldiers – and their socio-political context are analysed here, as well as the reflection of these events in the memory space of Latvia related to this topic. Although the commanders of these units – Vladimirs Semjonovs, Viktors Stolbovs, Roberts Rubenis, and Aleksandrs Druviņš – were citizens of pre-war Latvia, attempts to agree on their joint cooperation against the Germans were unsuccessful due to various political, ideological, ethnic, social, and other differences.

Key words: Nazi occupation, collaboration and resistance, “Red Arrow”, Lieutenant Rubenis battalion, history and memory

Summary

Based on the studies of archival sources and analysis of memory politics and legal practice manifestations, this publication explores the Second World War and post-war periods in Latvia in terms of collaboration and resistance – two complimentary realities that Latvians had to cope with during and after the war. In Latvia, the volatile wartime reality of Soviet–Nazi–Soviet occupations nurtured a sense of anxiety and anomy in society. Some people explicitly obeyed a new totalitarian order and actively collaborated, but others deliberately acted against them. The will to obey or to challenge an occupation regime may reveal various and sometimes competing motifs (political and non-political), but it certainly illustrates the interplay of structural limitations and agency in specific situations.

In the research of the cases of resistance/collaboration analysed in the article, the critical realism approach is used, which states that collaboration and/or resistance should be seen as a strategic action performed by circumstances, which in turn can also create new circumstances and subsequent other actions. The decisions and actions of any individual are determined by opportunity costs, but the practices of the chosen strategies consist of efforts to avoid loss frustration and the desire to gain gratification.

Vladimirs Semjonovs and Viktors Stolbovs were soldiers of the 283rd Latvian Russian police battalion, which was involved in actions against Soviet partisans in Russia and

Belarus in 1943–1944, but later were the commanders of the Soviet partisan unit “Red Arrow” in Kurzeme in 1944–1945. Roberts Rubenis and Aleksandrs Druviņš were soldiers of the former Latvian Army and Latvian legion, later commanders of the Battalion of Lieutenant Rubenis of General Jānis Kurelis’ Group, which fought against the Germans in Kurzeme in 1944. Although these two – Latvian Soviet and Latvian national armed formations and their commanders were citizens of pre-war Latvia, their attempts to agree on cooperation against the Germans were unsuccessful due to ideological differences.

The newly identified documents force us to reject the erroneous opinion about the joint battles of General Kurelis’ group and the Soviet partisan unit “Red Arrow” against the Germans during the Nazi punitive action near Zlēkas in December 1944. The legend of Soviet historiography that the commander of the “Red Arrow”, V. Semjonovs, drowned in Abava in December 1944 during a clash with the Germans is also untrue. The available oral history evidence shows that his death was related to excessive consumption of alcohol and a hit with the soldiers of Lieutenant Rubenis’ battalion.

After the Second World War, several hundred soldiers of General Kurelis’ group were imprisoned in Soviet punitive camps. Still, the last commander of Lieutenant Rubenis’ battalion, A. Druviņš, managed to avoid repression by concealing his participation in General Kurelis’ group. Viktors Stolbovs, the last commander of the Soviet partisan unit “Red Arrow”, served in the 43rd Guards Latvian Rifle Division after the war and playing an important place in the Soviet commemoration events in the 1960s and 1970s.

The situation changed rapidly when Latvia regained its independence in 1990/1991 as the facts about the crimes of the Soviet partisan unit “Red Arrow” against the civilians of Kurzeme came to light, and it was allowed to speak openly about the resistance of Lieutenant Rubenis’ battalion to the Germans. General Kurelis’ group takes an increasingly important place in Latvian memory politics as members of the national resistance movement. However, this status was not granted to the Soviet partisans who fought for the USSR, not for Latvian independence.

An exciting scene opens regarding the evaluation of the 283rd Latvian Russian Police Battalion, General Kurelis’ group, and the Soviet partisan unit “Red Arrow” in the academic and public space of the West and Russia. Most likely, not being in the scope of Holocaust discourse, these formations have not aroused serious interest in the West. And, taking into account the connection of the members of the “Red Arrow” with the service in the German police battalion, and the involvement of former legionnaires in the battalion of Lieutenant Rubenis, who fought against the Germans, these cases have not been suitable for Russian propaganda narratives directed against Latvia.

Saņemts / Submitted 30.06.2023.

Pateicības / Acknowledgements

Raksts sagatavots ar ERAF finansējumu, pēcdoktorantūras projekta “Pārvērtējot bezvalstiskuma pieredzi: pretestība un kolaborācija Latvijā padomju un nacistu okupācijas laikā (1940-1953)” (Nr. 1.1.1.2/VIAA/4/20/738) ietvaros.

© 2023 Uldis Neiburgs, Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).